

Sprog i Norden

Titel: Sprog i fokus: Færøsk
Forfatter: Kristin Magnussen
Kilde: Sprog i Norden, 2009, s. 251-258
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævne i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sprog i fokus: Færøsk

Kristin Magnussen

Talt færøsk sprog opfattes tit af udenforstående som islandsk sprog. Og de, der har opholdt sig i Island eller kan sproget dér, forsøger tit at tale islandsk på Færøerne. Det færøske skriftsprog minder meget om islandsk, så hvis man taler tydeligt islandsk, kan det være en hjælp. Situationen er dog den, at de østnordiske sprog forstås fuldt ud på Færøerne, både i skrift og tale, medens det kniber med at forstå islandsk. Artiklen er en kort præsentation af det færøske sprogs struktur, ordbøjning og nogle eksempler på orddannelse og forskellige lag og strukturer i ordforrådet.

Befolkningen bosat på Færøerne i dag er ca. 48.000 færinger. Modersmålet er færøsk. Det færøske skriftsprog er etymologisk og bygger på det norrøne sprog. Et stort antal færinger findes i Danmark og i hele Norden. Desuden er færinger bosat overalt i verden. I takt med den øgede globalisering er et øget antal færøske studerende over en 20-årig periode gået i gang med en uddannelse uden for Danmark og Norden. Det er et stort antal færinger, der er bosat uden for Færøerne og som mestrer det færøske sprog.

I dag er Færøerne en del af rigsfællesskabet med Danmark og Grønland. I 1948 fik Færøerne hjemmestyre fra Danmark og i den færøske hjemmestyrelov kan vi læse følgende om den officielle sprogsituation på Færøerne:

§ 11. Færøsk anerkendes som Hovedsproget, men Dansk skal læres godt og omhyggeligt, og Dansk kan lige saa vel som Færøsk anvendes i offentlige Forhold.

Ved Forelæggelse af Appelsager skal der medfølge dansk Oversættelse af alle Akter paa Færøsk.

I praksis bruges færøsk sprog i alle sektorer i det moderne samfund: i administration, skole, forskning, erhvervsliv, sport, medier o.s.v. Alle lagtingslove er på færøsk, men de findes også i en dansk oversættelse.

I virkeligheden er der dog store områder, hvor det færøske sprog endnu ikke er i brug. Den danske kiosk- og triviallitteratur importeres til Færøerne. Brugervejledninger er på dansk. I færøsk tv serveres udenlandske udsendelser med danske undertekster og frem til 1. jan 2009 var en stor del af reklameteksterne i de færøske medier på dansk. De elektroniske medier (f.eks. mobiltelefon og pc) bruger dansk sprog.

Færinger er tosprogede. Det danske sprog bruges på Færøerne i dag i form af f.eks. danske lærebøger, hvor der mangler færøsk undervisningsmateriale, danske ugeblade, retslige dokumenter og tv-udsendelser, og f.eks. brugervejledninger er også på dansk. En ændring, der begrænser brugen af dansk sprog i medierne er f.eks. en ny lagtingslov, der bestemmer, at al annoncering på Færøerne, beregnet til det færøske marked, pr. 1. januar 2009 skal være på færøsk.

Sproghistorie

Færøsk er et nordisk sprog af vestnordisk oprindelse. De nærmeste sproglige slægtninge er islandsk og sørvestnorsk. Forskellen mellem færøsk og de andre vestnordiske sprog er tilstrækkelig stor til, at man ikke umiddelbart forstår hinanden. En undtagelse herfra kan være forholdene mellem islandsk og færøsk. Da færøsk og islandsk skriftsprog begge er etymologiske og baserede på det gamle norrøne sprog, er det forholdsvis nemt for en færing at læse islandsk og for en islænding at læse færøsk.

På grund af den historiske tilknytning til Danmark og Norge gennem århundreder er færinger i stand til at forstå disse sprog uden større indlæring end den, de får i skolen. Den historiske tilknytning til Danmark har også påvirket sproget på Færøerne i f.eks. ordforråd og syntaks.

Skriftlige færøske kilder fra vikingetid til middelalder forekommer meget sporadisk. De første spor af et færøsk sprog findes i nogle middelalderlige lovtekster og diplomer fra ca. 1300 og frem. I forbindelse med reformationens indførelse på Færøerne omkring år 1540 bliver dansk indført som skriftsprog på Færøerne.

Den første eftermiddelalderlige kilde med sprogligt indhold er jordebogen fra 1584. Teksten i jordebøgerne er dansk, og de færøske sted- og personnavne gives tilnærmelsesvis som den danske skriver har hørt navneformerne.

Ligesom tilfældet er i islandsk er en stor del af det færøske ordforråd i dag det samme som i det gamle norrøne sprog. Mange nye ord er alligevel blevet føjet til det færøske ordmateriale, og nogle af de gamle ord er forsvundet eller har foruden den oprindelige betydning også fået en ny betydning. De fleste af de dagligdags ord, som færinger bruger, er nogenlunde de samme som kendes fra nor-

rønt sprog: *hav* (hav), *tú* (du), *gras* (græs), *ganga* (gå), *eyga* (øje), *seyður* (får), *bátur* (båd).

Det norrøne *p* er i færøsk ændret til enten *t* eller *h* og det norrøne *ð* er forsvundet i udtale. *ð* er dog stadig i brug i det færøske alfabet og bruges i den færøske ortografi. I særlige lydige forbindelser udtales *ð* som enten [g] i f.eks. *veðrur*, eller som [v] i *veður*. Ellers udtales *ð* ikke i færøsk, men findes som sagt stadig i det færøske alfabet på grund af at det færøske skriftsprog er etymologisk og bygger på det norrøne sprog.

Særlige færøske træk

Den norrøne lyd *p* er udviklet til *t* (*Tórshavn*) eller *h* (*Hósvík*). Den norrøne lyd *ð* er forsvundet, men er dog som sagt bevaret i ortografien.

Verschärfung er den faglige term for et indskud, der under visse omstændigheder kan optræde efter en lang vokal. Det sproglige fænomen *Verschärfung* optræder i færøsk omkring 1500-tallet. Der er to typer *Verschärfung*: *-gv* og *-ggj*.

Typen *-gv* optræder mellem diftongen *ú* eller *ó* og en efterfølgende vokal, f. eks. *búgv* (norr. *búa*) og *spógvi* (norr. *spói*). Desuden optræder *-gv* også efter diftongen *ú* eller *ó*, f.eks. *tógv* (norr. *tó*), *kúgv* (norr. *kú*). Dog udebliver indskuddet, hvis ordet i sin bøjning får en konsonant efter diftongen *ó/ú*. I f.eks. ordformerne *at búgv* – *eg búði* har udsagnsordets rod fået en datidsendelse tilføjet. Også i forbindelse med ordsammensætninger kan *-gv* udeblive foran konsonant: f.eks. *bústaður* (bopæl), *tóvirki* (tekstil).

Den anden *Verschärfung*-type, *-ggj*, optræder efter diftongerne *í* [ui:] / *ý* [y:] / *ei* [ai:] / *ey* [ei:] / *oy* [oi:], f.eks. *bovggj* (norr. *hey*), *nýggj* (norr. *nýr*). Ligesom tilfældet er med *gv*-typen, er der ingen *-ggj Verschärfung* i de tilfælde, hvor f.eks. et udsagnsord bliver bøjet i datid. Da får udsagnsordets rod en datidsendelse tilføjet, f.eks. *at spýggja* (norr. *spýja*) – *eg spýði*. I sammensætninger falder *-ggj* bort, hvis efterfølgende led begynder med en konsonant: f.eks. *boytjóvur*, *nýmáni*. Hvis efterfølgende led begynder med vokal eller *-h*, beholdes *Verschärfungen*: f.eks. *nýggjár*, *bovggjúbús*.

Variation og dialekter

Det færøske sprog har betydelige dialektforskelle. Dialektområderne er i store træk delt op i det sydlige og det nordlige dialektområde. Inden for disse dialektområder er der mindre afgrænsede områder med tydelige dialektforskelle: Suðuroy, Sandoy/Skúgvoy, Suðurstreymoy/Tórshavn/Koltur/Hestur/Nólsoy,

Vágar/Mykines, Norðurstreymoy/Eysturoy, Kalsoy/Kunoy/Borðoy/Viðoy/Svínoy/Fugloy (Norðoyggjar).

De dialektale forskelle viser sig som både variation i udtale og i ordforråd. Forskellene mellem dialekterne er de senere år udvisket. I dag har yderområderne, Suðuroy og Norðoyggjar, den mest markante udtalevariation set i forhold til hovedstadsområdet i Suðurstreymoy, Tórshavn, hvor ca. 1/3 af befolkningen bor. På Færøerne kan man efterhånden også tale om regionalsprog, hvor både Tórshavn og de større bygder påvirker sproget i de omkringliggende mindre bygder.

Tórshavn, Suðurstreymoy	Norðurstreymoy, Vágar, Eysturoy	Norðoyggjar	Sandoy	Suðuroy
vit 'vi' [vi:ɖ]	vit [vi:hʰt]	vit [vi:hʰt]	vit [vi:ɖ]	okur [o:ɔ̃uɪ]
eg 'jeg' [e:]	eg [e:]	eg [e:]	eg [e:]	jeg [je:], eg[e:]
fólk 'mennesker' [fœ̃ɔ̃]	fólk [fœ̃ɔ̃]	fólk [fœ̃ɔ̃]	fólk [fɔ̃ɔ̃]	fólk [fɔ̃ɔ̃]
veður 'vejr' [ve:vɪ]	veður [ve:vɪ]	veður [ve:vɪ]	veður [ve:vɪ]	veður [ve:ɔ̃ɪ], [ve:øɪ]
á 'å, vandløb' [ɔa:]	á [ɔa:], [a:]	á [a:]	á [ɔa:]	á [ɔa:]
grønt 'grønt' [ɔ̃ɪœ̃ɔ̃]	grønt [ɔ̃ɪœ̃ɔ̃]	grønt [ɔ̃ɪœ̃ɔ̃]	grønt [ɔ̃ɪœ̃ɔ̃]	grønt [ɔ̃ɪɪɔ̃]
nógv 'meget' [nœ̃ɔ̃v]	nógv [nœ̃ɔ̃v]	nógv [nœ̃ɔ̃v]	nógv [nœ̃ɔ̃v]	nógv [nɔ̃ɔ̃v]
banka 'slå' [bœ̃ɔ̃ɔ̃]	banka [bœ̃ɔ̃ɔ̃]	banka [bœ̃ɔ̃ɔ̃]	banga [bãɔ̃ɔ̃]	banga [bãɔ̃ɔ̃]
tomat [tʰo:'ma:hʰt]	tomat [tʰo:'ma:hʰt]	tomat [tʰo:'mɔa:hʰt]	tomat [tʰo:'ma:hʰt]	tomat [tʰo:'ma:hʰt]

Der er forskel på færøsk skriftsprog og færøsk talesprog. Ofte er skriftsprogsstilen mere norrønt inspireret, medens talesproget er mere dansk inspireret, hvor gængse danske udtryk er iklædt en færøsk form. Det danske ord følger den færøske grammatik, og den lydige del følger den færøske udtale. Tit får man det indtryk, at der er tale om to forskellige stile til hver sit brug, skriftsproget til det formelle brug og talesproget i den mere private sfære.

Alfabetet

aA, áÁ, bB, dD, ðÐ, eE, ff, gG, hH, iI, íÍ, jJ, kK, ll, mM, nN, oO, óÓ, pP, rR, sS, tT, uU, úÚ, vV, yY, ýÝ, æÆ, øØ, eiEi, eyEy, oyOy.

I færøsk betyder accenttegnet, at den pågældende vokal udtales anderledes end den tilsvarende vokal uden accent.

Vokalerne *i* og *y* har samme udtale i færøsk, det samme gælder for diftongerne *í* og *ý*.

Siden middelalderen er der sket vigtige ændringer i det færøske lydsystem. Udtalen af de norrøne vokaler ændres. De lange norrøne vokaler *á*, *í/ý*, *ó* og *ú* bliver med tiden udviklet til diftonger i moderne færøsk udtale: *á* [a:~], *í/ý* [i:~], *ó* [ou:~], *ú* [u:~]. Dog bevares *á* som lang vokal i Norðoyggjar og nordlige Eysturoy. De oprindelige norrøne diftonger er i færøsk blevet til *ei* [ai:~]/[ɛi:~], *ey* [ɛi:~] og *oy* [ɔi:~].

Grammatik

Færøsk har tre køn. Adjektiver, pronomener, bestemt og ubestemt artikel og talord bøjes i fire kasus, i ental og flertal og i de tre grammatiske køn. Der findes dog undtagelser fra substantivernes regelmæssige bøjningsmønstre. Verberne bøjes i flere forskellige bøjningsmønstre inden for de stærke og svage verber. Verberne bøjes foruden i tid også i person, tal og modus. I verbernes bøjningsklasser er det særlig i forbindelse med bøjningen af de stærke verber, at vi finder undtagelser i bøjningsmønstrene. Der foregår dog betydelige forenklinger i bøjningssystemet i moderne færøsk.

Syntaks

Rækkefølgen i færøske sætninger er oftest subjekt – verbal – objekt. I spørgesætninger kan rækkefølgen ændres, så verbal foranstilles subjektet og desuden kan et spørgeord foranstilles verbalet. Generelt kan man sige, at selv om den færøske grammatik stadig ligner meget den norrøne, så stilles der dog alt større krav til ordenes rækkefølge i færøske sætninger. De bøjede ordformer erstattes i alt højere grad af et krav om, at sætningens ord skal sættes i en bestemt rækkefølge.

Eksempler på nogle enkle sætninger i færøsk:

Kettan etur rottur. (Katten spiser rotter.)

Eg keði meg. (Jeg keder mig.)

Smyril fer av Havnini klokkan 10. (M/S Smyril sejler fra Tórshavn kl. 10.)

Húsini eru reyð. (Huset er rødt.)

Eg havi keypt mær einar buksur. (Jeg har købt mig et par bukser.)

Kom við (mær). (Følg (med) mig.)

Navne

Indtil 1992 har den danske personnavnelovgivning også været gældende for Færøerne. Da man i 1828 indførte loven om familienavn i Danmark, fulgte de færøske efternavne også denne danske navneskik. Skikken at bruge *-søn* og *-datter* blev afløst af *-sen*. Et andet resultat af den danske navnelov viste sig ved at færøske stednavne i daniseret form kom i brug som færøske familienavne: *Lambhauge*, *Hammer*, *Gærdum*, *Luid*.

Flere bærere af disse efternavne med daniserede former, f.eks. *Frederiksberg*, har oversat efternavnet til færøsk, f.eks. *á Fríðriksmørk*, og derved genantaget den oprindelige navneform.

Den færøske personnavnelov fra 1992 gav igen færingerne mulighed for at bruge den gamle skik med patronymer og metronymer. Med tiden er den gamle færøske navneskik med *-dóttir* og *-son* som efternavn blevet mere og mere populær.

Sprogrøgt og nye ord

Som en følge af den danske indflydelse på færøsk siden reformationen bærer nutidsfærøsk spor af kampen mod danismer. I begrebet "godt færøsk sprog" er indbefattet opfattelsen af, at man kan udtrykke sig på et sprog, hvor man ikke mærker nogen indflydelse fra dansk. Projektet er mere gennemført i skriftsproget end i talesproget. I det private talesprog forekommer oftere danismer og brudstykker af danske udtryk.

I dag bliver dansk betragtet som et forbindelsesled mellem færinger og de andre nordiske nationer, hvilket forklarer det danske sprogs rolle i den færøske skole ved siden af det færøske sprog.

Den sprogpoltiske holdning på Færøerne er, at færøsk skal være det eneste officielle sprog. Med det færøske sprog skal man kunne udtrykke sig om alle livets forhold. Det gør man bl.a. ved at bevare det oprindelige ordforråd og ved at lave færøske nydannelser for importord. I forbindelse med oversættelse af importord og skabelsen af nye ord forsøger man at få de nye ord og deres bøjning til at passe ind i det færøske lyd- og bøjningssystem.

Der findes mange låneord i færøsk. Låneordene bliver tilpasset den færøske udtale, skrivemåde og bøjning. Da man ved optagelsen af et substantivisk låneord har givet ordet et af de tre grammatiske køn i færøsk, får ordet en endelse og følger en bøjning i det tilsvarende grammatiske køn. Et låneord følger den bøjningsklasse, som er mest udbredt eller enkel at følge. Eksempler på importord i

færøsk er f.eks. *tomat* (tomat), *kaffi* (kaffe), *kalendari* (kalender), *kekkur* (check).

Nye færøske ord dannes hovedsagelig ved sammensætninger og afledninger: *sjúkrarøktarfrøðingur* (sygeplejerske), *tænastumiðstöðin* (servicecentralen), *tæna* – *tænari* (tjene – tjener), *skip* – *skipari* (skib – skipper/kaptajn).

Nye ord i færøsk er som oftest erstatninger for fremmede importord i færøsk. En del af de nye ord er dannet som afledninger af ældre færøske ord eller af orddele, som fandtes i sproget før. At lave nye ord i færøsk har pågået i hvert fald i løbet af de sidste 100 år. Man kender flere nyord i færøsk i dag, som er indført for ca. 100 år siden og har erstattet ellers kendte fremmedord, f.eks. *stjørnufrøði* (astronomi).

Nogle af de nye ord i færøsk følger den svage femininumsbøjning: f.eks. *tyrla* (helikopter), *telda* (computer), *bingja* (container), *fløga* (CD).

Andre nyord i færøsk er dannet med faste suffikser, som f.eks. *-frøði* (-lære/-videnskab): *teldufrøði* (IT-lære), *serfrøði* (specialvidenskab), *málfrøði* (sprogvidenskab), *støddfrøði* (matematik), *alisfrøði* (fysik) og *evnafrøði* (kemi). Suffikset *-frøði* kan udvikles til *-frøðingur* (videnskabsmand eller ekspert): *stjørnufrøðingur* (astronom), *málfrøðingur* (sprogforsker), *teldufrøðingur* (IT-specialist), *evnafrøðingur* (kemiker).

Ord, som betegner en, der udøver et fag, kan få suffikset *-ari*, f.eks. *forritari* (programmør), *snikkari* (snedker).

Litteratur:

Henriksen, Jeffrei, 1975. *Ljóðlæra. Føroysk mállæra til frambaldsskúlar I.*

Tórshavn: Egið forlag.

Thráinsson, Höskuldur, Petersen, Hjalmar P., í Lon Jacobsen, Jógvan, Hansen, Zakaris S., 2004. *Faroese. An overview and Reference Grammar.* Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Summary

The article gives a brief summary of the Faroese language for foreign-language learners. Faroese is the language of the people of the Faroe Islands in the North Atlantic. Like Icelandic and the language of western Norway, the Faroese language belongs to the Old Norse language branch, which developed in the western areas of the Nordic countries. Since the Middle Ages, the modern Faroese language has diverged from Old Norse in different ways. The Old Norse long vowels have developed into diphthongs in the Faroese language, and the Old Norse β is realised as either t or b in modern Faroese. The Old Norse δ only occurs in the Faroese language as part of the etymological orthography. In Faroese, there are two kinds of Verschärfung: $-gv$ and $-ggj$. Loanwords are either translated into new Faroese words or adapted to Faroese pronunciation, spelling and inflection. The Faroese syntax is developing towards more strict rules on word order.